

DON ANDONI

Kontakizun bati izenburua ipiñi berar eta... nolaz nato- rren «DON» ipiñaz, galdegingo norbaitek. Ez naiz arritzen. Orrela daude gauzak gaur gure gizarte onetan. Guri atsegin izan ala ez, onela daude gauzak.

Orain... ogei ta amar ute, gutxi gora-bera, barra-barra erabiltzen zuen erriak dalako «DON» ori. Gizon-izenaren au- rreko apaingarriztat, lasai ta pozik, ugari ta oparo erabiltzen ez zuanik, bai ote zan euskaldunen artean?

Lenengo beintzat, apaizei opa zien erriak aurre-eraskin ori: «Don Pedro, Don Juan, Don Migel...» Eta beti-ere, apai- zaren izena gazteleraz zalarik. Ori bai, euskal-kutsua emanez askotan izenari berari.

Eta euskal-kutsu geixeago emateko, berriz, DON orren ordeztan, zenbaitetan beste era ontara esaten eta idazten zute- ne, garai bitxi aiek joan ziran bitartean: «On Agustin, On Ma- nuel, On Lukas...».

Begirune bera adierazteko beste bat era bat bitxia, toki gutxitakoa, Motriku aldean erabiltzen zuten: «Pello jauna» esaten bai-zioten, erri osoak guztiz maitatua zuen Zubeldia'- tar Pello apaizari.

Apaizentzat bakarrik ez zan, ordea, Erriko maixuentzat ere erabiltzen zuten. Erriko sendagaille edo osagillea edo be- terinarioa ta beste norbait ere DON ori erantsita izendatzen zituan apalkiro erriak. Gutxienez ere bizibide edo lanbide oie- takoak bai beintzat. Agian beste norbaitzuk ere bai: lege- gizonak adibidez.

Eta ori guztia, begirunea ta itzala adierazteko asmoz egi-ten zuan gure erriak, beste lurraldeetakoak baiño areago. Jende ikasiari, «karreradunari», erri xeea baiño goraxeagoko guztiei opa zieten begirunezko aitorpena, uka eziñeko gauza danez.

«Bakoitzari berea, Jainkoaren legea», aitortzen du esae-ra zaarrak. Eta gure erriak zerbait aitortzen zien jende argi-tuei, ikasketak agindakoei, erriaren zerbitzurako jarriei, la-guntzak eskatu bear zizkieten aiei.

Gezurrezko apaltasunik, menpetasunik eta antzekorik ez zuan adierazten begirune-itzal arek. Geitan ageri danez.

Iñoiz edo bein izaten ziran, noski, begirunezko izen aun-dia zutenak, baiña mailla bereko izana ez zutenak: beren ikasketa ta eziera onari zegokienez, erriari serbitzu leiala egi-tera jotzeko ordez, erritarrak lotsaraztera ta zapaltzera ma-kurtzen ziranak. Baiña ederki ezagutzen eta bereizten zituan erriak, eta bai argiro jokatu ere alakoan aurrean.

Azken-urte auetan, berriz, beste muturrera joan dira gauzak. Aldi aietan jende geiegiri losintxa ta zurikeria egitea adierazten ba'zuan, orain alderantziz gertatzen da. Gaur iñori ez zaio dagokion maillarik aitortu nai. Dagokion eta zor zaion baiño geiagorik ez: ori ez! Baiña... dagokion neurriko zerbait...

Gaurko jende askori begiratuta, auxe ageri da garbiro: zenbat-eta gutxiago ikasiak diran, zenbat-eta ez-jakiñago di-ran, orduan-eta ausartago dirala; eta orrela, ez diote iñori ai-tortu nai, beraiek beren buruengan ez daukaten maillarik. Geixeago danari bere mailla aitortzeak ez du iñor kazkar-tzen. Besteak, diran baiño beerago jetxi-erazi naiak, ordea, bestak ez-baiña norbere burua kaxkartzen du. Eta ortan dago gaur askoren okerra: dalako «DON» ori kenduz eta beste eratako itzala ukatuz, besteak beeratu nai dutuztela be-ren buruak jasotzeko ustetan. Alderantziz gertatzen da, or-dea: beren buruak beeratzen eta kaxkartzen dituztela, bes-teak ez-baiña.

Orduan eta orain, ainbeste euri egin eta ainbeste ur joan

ondoren, gaur bertan ere, orduan bezalaxe, gizon ori adierazteko ta ezagutzeko, bi itz auek naikoak dira: DON ANDONI. Askok eta askok bai ote dakite bere jaioterrian bertan ere zer duan abizena? Baiña ez dio ajolarik. «Don Andoni» esan ezkerro, dana esanik dago Ondarru'n. Apaiz gazte bizkor, urduri ta egon-eziñez betea zanean bezala orain, berrogei urte luze joan ondorean ere.

Nere burutik galduko ez diran oroitzapen batzuk badauzkat gogoan eta aien laburpena egin nai nuke orrialde auetan: presaka, gaiñez-gain...

Ondarru'tik urbil eta aurrez-aurre dago Saturraran itsas-kolkoa: ondartza orixkaren mutur batean arkaitz zorrotzak tente ta zutik daudelarik. Gudaldi madarikatua amaitu ta andik urte gutxitara zan: 1945'gn urtean, ain zuzen. Urte artan joan giñan Saturraran'go Apaizgaitegira zenbait mutiko gaxte, amabina urte ingurukoak. Berrogeiren bat bagiñan, bildurrez eta ametsez beteta eldu giñanak. Orduan eta antxe ezagutu nuan «Don Andoni», abizenez BASTERRE-TXEA.

Apaiz-talde baten artean, irakasle ta ezitzaille aurkitu genuan apaiz gazte ondarrutarra. Begiak argi ta burua zut, beso biak eragin bizian erabilliz eta sotana beltza urduri astinduz ibiltzen zala esan bear. Geienean, irripartsu bere aurpegia: babesa, adiskidetasuna, abegi ona eskeintzen dituanaren giroaren dizdirak zabaltzen zituan aurpegia.

LATIN IRAKASLE

Latiña ikastea zer iruditzen ote zaie jendei? Nork asmatuko? Garai aietan beintzat, ordu-pilla galantak sartu oi genituan apaizgai giñanok izkuntza ori ikasten. Zertarako? Gero apaizek egunero ta egunean askotan erabilli bearra izaten zuten, gaztetandik ikasi bear latiña: orra garbiro azaldu zioa.

Eguneroko Meza zearo latiñez izaten zan, azkenengo iru «Agur Mariak» izan ezik. Gaur asiko ba'litzaizkigu apaizak geure elizetan Meza oso-osorik latiñez ematen... zer irudituko

ote litzaieke ogei ta bost urtez beerakoei? Buruan sartzerik ere ez dago oraingo gazteei onelako gauzarik. Baiña alaxe ziran orduan gauzak.

Bestetik, egunero ordubete inguru, otoitz egin bear izaten zuten apaizek. Zenbat tokitan ez ote genituan apaizak ikusi, liburu azal-beltza, ertz orixkak zituana, ezkerreko eskuan arturik eta eskubiaz orriak aldatuz, joan-etorrian ibiltzen? Elizen inguruetan bereziki, atarian... aterpean... zimitorioan... Otoitz-jardun ura ere oso-osorik latinez egiten zuten.

Azkenik, mundu osoko kristau ta apaizen arteko batasuna adierazten zuala latinak... Ala esaten ziguten beintzat. Eta alde batetik egia zan. Noranaira joanik, apaiz-ikasketak egindakoak beintzat elkar naikoa ongi ulertzen zuten latinez mintzatuta. Beste izkuntzetako apaizkiekin artu-emanak izateko, ezin ukatu, lagungarri ona zala, baliagarria beintzat.

Eta... errialde ta izkuntza guztietako kristauek ere baze-kizkiten gauza batzuk latinezkoak, buruz ikasita noski, baita euskaldunek ere: «Pater Noster» (Gure Aita) ta «Credo» (Siñisten dut) bereziki... Abestu ere ederkitxo abesten ziran gauza batzuk elkarrekin era berean esateko. Orain bertan ere Lourdes'en beintzat gisa ortan elkartzen gera izkuntza ezberdiñetakoak, «Gure Aita», «Siñisten dut» eta «Agur Maria» latinez kantatuz. Batasun bat da, noski.

Nolanai ere beintzat, latina jo ta ke ikasi bear izaten zuten apaizgai ziranek. Zenbat eta zenbat ordu bedeinkatu ikasketa ortan! Eta gure lenengo irakaslea, latina ikasteko bidak urratzean, «Don Andoni» izan genuan. Gutako askok, egia esan, gaztelerarik ez genekian. Nola ikasi irugarren izkuntza?

Euskaldunon arazoa ederki ulertzen zuan gure irakasle ondarrutarrak, bai. Orregatik, irakaskintza osoa ere pozik emango zigukean dana euskeraz, baiña... euskerearen aurkako gogorrean bizi giñan. Zer egin? Dana euskeraz ez zezakealako, ezer es egin euskeraz? Orrelakoxea beintzat ez genuan aurkitu gure Don Andoni.

Zenbait argibide edo adibide, euskera bitarteko artuta

ematen zizkigun. Ez da erreza adibide asko gogora ekartzea orain. Baiña... gaztelerazko «relativo» deritzana ta bestelako esanaia duan «que» guk ulertu aal izateko, euskeraz ematen zizkigun azalpen batzuk. Ura poza gurea, euskeraz genekialako ta zerbaitetarako balio zigulako!

Izan ere, gaztelerazko «que» itz bera, gutxienez ere mota bitakoa da, baiña latiñez bi era ez-berdiñetara esatekoa. Eta ongi bereiztea oso zaila zan guretzat. Euskeraren bidez, ordea oso garbi ikusten enuan bereizketa. «Ama etorri dala (que) esan dit anaiak... Amak ekarri duan (beste «que») goxokia ona da». Euskal esaldi biak ere «que» itz beraren bidez esaten ditugu gazteleraz. Latiñerako, askoz argiago ta ukergarriago zitzaizkigun euskerazko adibideak. Orra argibide bat beintzat beste geiagoren artean, oraindik ere gogoan sartuta gelditurik daukadana.

KIROL-GAIETAN

Ondarrutar danez, itsas-ertzean jaioa; dana adierazteko, esan dezagun, uretan jaioa dala nolabait ere. Arraiñak bezain atsegintsu ibiltzen zan uretan, bai igerian eta bai bestela. Arraunean ere bai noski, batzuetan ikaslekin denbora-pasa ta besteetan arrantzuan. Uretakoak eta uraren inguruko jolas eta kirolak oso gogozko zituan. Baita alor ortako kirolariak ere.

Ikasleoi ere kutsatzen zizkigun bere itsas-giroko zaletasunak. Ez dakit, ordea, zenbateraiño iraun diguten goguan itsatsirik.

Itsasoko kirolen urrena, -ala leenago?- pelota zuan beste kirol bat guztiz berea. Ikustekoa zan Saturraran'go pelotaleku xaar eta txiki artan: sotana gerrian loturik, aurreko ezker-txokoan, erbiñudea bezain bizi ta erne, bi besoak astinduz, urdurik ibiltzen. Indartsu ez zalarik ere, dotorea ta bizkorra zan pelotan, erdiz aurrean bereziki.

An etor-erazten zituan garai artan onentxoan ziran pelotari batzuk, adiskide ta ezagun zituanak beintzat. Apaizgaien artean ere bazan bat pelotari ona izan zitekeana, Gi-

puzkoa'ko Aizarnazabal'en jaioa, «Txortena» zanaren semea, Larrañaga'tar Jose Mari. Gu baiño larriagoa, aziagoa ta indarrean sartua, gerora apaiz izatera eldu zana ta gaur Eskoria-tza'ko erretore dagoana. Apaiz irakaslea ta mutil ikaslea nai-koak genituan -beste bi laguntzaillerekin- astean bein edo bitan partidu politikak ikusteko.

Gutxienez, Akarregi pelotari lekeitiarra beintzat joan-erazten zuan zenbait aldiz. Zertara, ordea? Ezagutu genezan, noski. Baiña baita pelotari onak ikusiz, pelota-zaletu gindezen ere. Euskal-kirol ain bitxia ta gurea, guk benetan maite izatea nai zuan; eta lortzen zuan neurri aundi samarrean. Askotan aipatzen zizkigun pelotari onak ziranen eta izandakoen doaiak, trebetasunak, joka-legeak, berezitasunak e.a. Pelotazale aundia zan.

Ainbesteko mutiko-taldea ez zitekean pelota-leku bakarrean jolastu. Bestelako jolas eta kirolen artean, futbola edo ostikoketa zan nagusi, jokatzen zutenen kopuruz beintzat. Ondarrutar irakaslea ez zan txarra-kirol ontan ere. Pelotakoan ez-ezik, futbol-zelaian ere sotana gerrian lotuta, lurretik goruntz jaso nairik... Baiña zenbat aldiz naasten ez ote zitzaien balioa gona beltzen artean? Gonapen izkutaturik eramaten ere bazekian.

Atezaiaren inguru-marian ibiliko zan geienetan, andik edo emendik golen bat sartu nairik. Ez pentsa, ordea, futbol-zelaian amaika ta amaika jokalaria ibiltzen ziranik alde banatan. Bi amaikako talde ere ibiliko ziran, bear ba da, alde bakoitzean. Nork sartu an golik? Nork urratu alako esi itxia, dana mutikoz eta bi alako urduriz beterik zengoana?

Mutikoak baiño aziagoa, nagusiagoa ta indartsuagoa zanez, apur bat bultzata bederen, zear-mearka joan eta igarotzen zan eziz aruntza, abiadan bera utsik bederen. Baiña baloia? Auskalo nun zan! Ainbeste oinbikoren artean, kanpotik begira geundenok ikusi ere ez genuan ikusten askotan.

Eta zenbat eztabaida futbolari-taldeen leiaketak ziralata? Bizkaitarren aldekoa zala, esan bearrik ez dago: «Bilbao'ko Atletik» gauza aundia zan. Urte aietan jokalaria on ziranen

izenak ez-ezik, aurreko urteetakoak ere ezagunak zituan. Ni ez naiz futboltzale, -orduan ere ez!- eta ez dauzkat gogoan aien izenak, oso gutxirenak bakarrik: Zarra, Gaintza... Azkenengo au beintzat adiskide zuanez, an ibil-erazten zuan gazetxoen artean bai jolasean eta bai partiduren batzuetako gertaerak esaten.

«Soin ososuntsuan, anima osasuntsua»... Aspaldiko elezar edo zuur-itx mamitsua, garai artan latinez entzunda ikasi genuana. Soñez edo gorputzez osasuntsu ez dana, barruz eta animaz osasuntsu izatea, bai gauza zaila! Urteek ederki aski ikuserazi digute gauza ori.

Ikasketan eta otoitzekoan, gure azieran eta ezieran, gure elkarte-bizitzan buruz eta barruz osasuntsu izango ba'giñan, bearrezkoa zan gorputzeko osasunari sendoki eustea. Eta ortarako, jakiña, bearrezkoak ziran kirolak. Orregatik eragiten zigun, noski, jolasketa gogor eta izerditsu aietara. Buruko nekeak eta astuntasunak izerdiaren bidez kanpora irten zitezten? Agian bai, nolabait ere.

Beste asmorik ere bazerabilkian, ordea, Don Andoni'k. Eta auxe esango nuke: era askotako euskal-jolas eta kirolen bidez, euskal-zaletasuna erein nai zuala gure buru-biotzetan. Aurrez itz ederren bidez esanda ez, ordea: eztiki ta zentzuz, ezarian-ezarian, berak nabarmenki jokatu gabe ta gu ezertaz konturatu gabe. Eta... gauza mesedegarriak lortzen zituanik, ezin ukatu.

IZADI-ZALE

Itsas-ertzean munduratua zan, uretara begira alegia. Baiña aldi berean mendiari itsatsita dagoan errian. Nolabait ere mendixka batean dago ain maitea zuan «Antigua'ko Ama» agurgarriaren elizatxo. Itsas-zalea zan, Kantauri'ko arraiñak bezain ur-zalea.

Eta, jakiña, arrantzaleen maitale. Arrantzaleengandik sortua, aien artean azia, aien adiskide ta laguntzaille zan biotzez eta egitez. Askotan edesten zizkigun arrantzaleen ibillerak, itsas-gizonen arriskuak, aien biziera latza.

Arrantzaleen adiskide izateak, -eta Ondarru'ko itsastar guztien bagiko zala esango nuke!- erraztasun aundia ematen zion, gu gaztetxo giñanok iñoiz edo bein tsasontziren batean erabiltzeko. Batez ere legorrekoentzat, beste mundu berri bat zan itsasoa. Leendik ere begiz ikusita geneukan arren, an bertatik bertara ikustea... uretan ibiltzea... itsas zabalaren bizkarren urrutiara joatea... zerbait bitxiak ziran eta misterioz jantziak.

Gauza arrigarriak benetan. Nik barruan ezarrita dauzkat bi beintzat, itsas-ibillaldi bi alegia. Bata Lekeitio'raiño joan eta itzuli, Ondarru'tik abiatuta noski. Joan-etorri ura ez zan lenengoa: ordurako bizpairu urte bageneramazkian itsasertzean. Itsaso zabalak duan bildur-ikara, arriskuzko gauza berezia, zabaldi urdiñak duan misteriozko giroa, adierazten ez dira errazak. Geroztik, itsasoz ibiltzeko aukerarik izan ez dutanez, pozik berrituko nituzke, orain berrogei urteko biozkadak eta oroitzapenak.

Beste bein, berriz, Ondarru'tik Donostira'ko joan-etorria egin genuan itsasoz. Aiek oroitzapenak! Amabi-amairu urteko umea, legorrekoa, igerian ikasi gabea ta ala ere... itsasoak duan erakarpenak atzipeturik eta menperatuta, an egin nuan itsas-aldi luzea, lagun-talde ugarian, arrantzurako itsasontzi bitan banatuta giñalarik. Gertakizun aundia zan egun artakoa. «Eukarizti-Batzarra» zan Gipuzkoa'ko uriburuan eta... bearrezkoa zan, noski, apaizgaiak joatea. Eta ala joan giñan: 1946'go ekainilla zan ain juxtu.

Ordu asko samar ziran garai aietan itsasontziek bear zituztenak. Goiz abiatu ta eguerdi aurrerako eldu; arratsaldean garaiz irten Donosti'tik eta illunduta Ondarru'ratu. Orixe daukat gogoan. Joan-etorrian, berriz, zenbat eta zenbat ez ote ziran larri ibilli, barruan zituztenak eta ez zituztenak ere ustu nairik, olatuen balantza etengabeek barrunbeak naastuta?

Antxe genuan Don Andoni «Kapitan Pilotu» baiño alaiago ta nagusiago, itsas-abestiak bein eta berriz kantaerazten. Baita larrienik zebiltzanei laguntzen ere: «Jan au...

artu beste ori... Lasaitu mutill! Ago etzanda... Aaztu itzak iru-
dipenak eta abestu kemen guztiz...

Ia berrogei urteren burura ere ezin zait aaztu, arrats ar-
tan nabaitzen nuana: nere burua... biraka ez noski, baiña
gora ta beera zebillela iruditzen zitzaidan. Sekulan nabaitu ez
nuan gauza bitxia!

Izadiaren zati bat dugu itsasoa, ta zatirik aundiena asko-
taz ere. Itsas zale biurtu ginduan, leen giñan baiño askoz
geiago noski. Baiña beste izadi-zatiak ere atsegin zitzaizkion
gure ezitzaille arduratsuari.

Mendia... mendietako ikuspegiak... mendien izenak...
mendi goietara igotzea... Guretzat, Saturran'go itsas-ertzetik
irten orduko, dana mendia zan. Eta zenbat ibilli gozo ta atse-
gintsu egin ez ote genituan Don Andoni'ri jarraituz, artaldea
artzaiaren atzetik oi dan antzeratsu! Igo gaiñetara ta alde
guztietaruntz begira, itsaso ta legorren edertasunak ao-
gozatzen erakutsi oi zigun askotan.

Gaindegiren batera igo, eseri belar-gaiñean, gure artzaia
erdian eta gu guztiok antxe aren inguru, bira osoan eta....
egon. Zertan? Begira. Batzuetan itsasoruntz, besteetan lego-
rreko bazter ikusgarriren bateruntz, beti begira, begiak eder-
tasunez eta zabaltasunez asetzen. Bitartean, zenbait gauza
azaldu ere.

Izadi-zaletasunaz gaiñera, eguneroko liburuetan gauzak
gogotsuago ikasteko irrika pizten ere ez zigun gutxi lagundu.
Ala iruditen zait gaur.

Eta beste alderdi bat oso bitxia, izadi-zaletasunari lotua,
noski, gure gaiñeko ortzia dugu. Gau-giro argia zanean, zen-
bait aldiz an joan oi giñan itsas-ertzera, afal osteko jolas-
unean, eta... izarretara begira... Bai, begiak botatzeko zorian
egoten giñan, lepoak nekatu ta miñez nabaitu arte. Zenbat
eta zenbat izarren izenak ez ote zizkigun irakatsi! Bai gero
aantzi ere, neri beintzat zearo aaztu bai-zaizkit. Baiña... ortzi
eder eta izaratuari edo izarreztatuari begiratzeko zaletasu-
na..., ori ez zait galdu.

BENETAKO ERRIKOI

Esanai asko ditu bere barruan «errikoi» itzak: era askotara erabili izan dute, alegia. Gisa ta tankera bat baiño geiagotara erabiliko dut nik ere emen. Ba egoki azaltzea lortzen dutan, nire buruan gauza asko bai-dabiltza irten-nairik borrokan.

Erria maite zualako, esaten diot errikoia. Batetik, Euskalerrria maite zuan eta ez gutxi: jokabide guztietan nabari zitzaien. Baiña baita bere jaioterri Ondarru ere ziñez maite zuan. Aldi berean, beste erriak ere bai, ingurukoak bereziki: Motriku, Deba, Lekeitio, Mendexa, Berriatua...

Bestalde, aundizki ta goi-mailletakoak ez-baiña, errirriko jendea zuan maiteena. Erritar xeein zituan artuemanik ugarienak, xaloenak, jatorrenak. Ondarru'n genbiltzanean, guztiei agur egiten zien, arrantzaleei bereziki. Mendi aldean eta legorrean ba'genbiltzan, orduan inguruetako baserritarrak zituan ezagunak eta... adiskide. Baserri bat baiño geiagotan edan izan genuan sagardo gozo txinpartatsua, Don Andoni'ri eskatuta noski. Eta jakiña, batzuetan berak ordainduko zuan ainbestekoren bat, baiña beste zenbaitetan baita utsean eman ere, adiskidetasunez.

Beraz, berak erriko jende xeea maite zualako esan ba'dut, errikoi zala, jende erritarrak bera maite zualako ere esan dezaket ziñez errikoi zala. Ori adierazteko, berriz, zearo errikoa zala esan bear, errikoa ta erriarena: Erritar xumeek biziki maite zutena itsaso-legorretan, alde bietan gaiñera.

Urteek erakutsi didatenez, legorrekoentzat ez da erraza arrantzale ta itsastarrekin beren maillako adiskidetasuna lortzea. Izan ere, beste era bateko bizieran aziak diranez, aien izakera arrotz gertatzen zaigu. Eta era berean gertatzen zaie itsastarrei baserritarren bizikera; eta ondorioz, baserritarrak berak ere oso bestelako iruditzen zaizkie, bai pentsakeraz eta bai umorez, beren ateraldiz eta izakera osoz.

Beste orrenbeste gertatzen zaie kaletarrei, baserritarren artean bizitzen jartzen diranean: ezin ulertu izan dute baserritarra. Baserritarrek, berriz, bereala igerri oi diote kaletarrari,

baserritar ez dan guztiari.

Guztiekin lasai ta jatorki ibiltzen ikusi genuan Don Andoni: besteen maillan jarrita alegia, bakoitzaren giroan sartuta. Gerora ta gauzak aztertuz, bat baiño geiago konturatu dira, -denboraren joanean oartu ere!- zerbait kutsatu ta erantsi zigula jokabide errikoi aren bidez.

Gaur bertan ere iñor errikoirik baldin ba'da Ondarru'n -nere ustez beintzat!- Don Andoni dala esango du edonork. Guztientzat ezaguna ez-ezik, nolabait ere beren maillako lagun edo adiskidetzat artzen dutena. Eta ori eta guztietako jendeek. Errikoa ozanez jarraitzen du, beraz, bere erri osoa ziñez maite dualako, baiña ortaz gaiñera ere errikoa da, bene-benetan errikoa ta erriarena dalako. Ez daukate, ez, ondarrutarrek utsaren trukean saltzeko beren Don Andoni. Zerbaitegatik izango da erriaren jaiera xalo ta maitetsu ori.

EUSKAL-ABESTIAK

Bizkai'ko bertsolari guztiz ospetsu izan zan Enbeita'tar Kepa aundiari esan oi zioten «Urretxindorra». Arek, noski, berak asmatu ta sorturiko bertsoak abesten zituan erririk-erri. Ortatik zetorkion geitura, ez-izen edo izengoiti ori. Urretxindorra bezain abeslari izan da Don Andoni.

Ez da bertsolari, baiña bai... nola esango nuke? Abeslari ona, eztarri gozoduna, ez indar aundikoa baiña bai fiña. Garai aietan apaizgai izandako guztiek gogoan izango dute ziur aski, Jose Donearen bederatziurrenean eta jai berean bereziki, zeñen eztiki abestu oi zuan arako bakar-abesti ura:

«Jesus eta Maria, zu il ziñanean, laguntzen egon ziran, Jose, zure ondoan. Zatoz, zatoz bai gu laguntzera zori ain larrian, il, il gaitezen gu ere Jaunaren pakean...».

Elizan abestu oi zuan eliz-kanta berezi ori: bere-berea, bestek garai artan egoki abestu ezin zuana, Don Andoni'rentzat izaten zan. Jakiñekoa!

Latiñezko abestiak bazekizkian noski, ezin ukatu. Gazte-lerazko eliz-kantak ere bai: nola ez, bada? Baiña... zalantza bat daukat: elizaz landako erdal-abestirik bai ote zekian bat

bakarrik ere? Geiegi galdetzea dala? badakit nik ere, baiña... euskal-abestiak ain maiteak eta ain gogozkoak zituanez, eta beti euzkerazkoak bakarrik irakasten zizkigunez, gaztelerazkoren bat sekulan entzun nionik ez naiz gogoratzen.

Euskerazkoak, bai orratik! Auskalo zenbat! Guri ere irakatsi zizkigun pillaka. Itsasokoak eta legorrekoak, erriaren sena daramaten abestiak: «Boga, boga... Ixil-ixillik dago... Bateltxoak kulunkaz (oraintsu il da onen egillea, Loidi'tar Paben apaiza)... Baserritarrak gera gu... Ortzian izar eder bat... Altzak ez du biotzik... Ogeigarren urtera... Illunabarra... Iparra-girre'ren «Gernikako Arbola» ta beste asko... Otaño ta Xenpelar'en bertsoak...

Eguberritarako, berriz, «Olentzero joan zaigu... Ai au gabaren zoragarria... Albako gultzurruna... Birjiña maite... Gabeko izar... Ator, ator, mutil, etxera... Dan, dan dan, Maria ta Josepe Belen'en... eta beste geiago.

Orain presaka batean bururatu zaizkidanak ipiñi ditut, askoz geiago ere irakatsi bai-zizkigun itsas-ertzean eta mendian bereziki.

Abesti-zalea genualako bakarrik irakasten ote zizkigun? Orregatik ere bai, noski. Baiña arrazoi sakonagorik bazuan gaztetxo-taldee urtea joan eta urtea etorri, beti ta aspertu barik euskal-abesti ugari ikas-erazteko. Erriko abesti errikoi aiek guztiek, erri-arnasa zeramaten barnean.

Abesti-zaletasuna kutsatu ta txertatu nai zigun, zalan-tzarik gabe esanda, gure buru-biotz xamurretan: ezin ukatu. Baiña euskal-abestiek ez dute doiñua bakarrik; ez dira edozein eratako doiñuak eta kito. Doiñuak berak ere geienetan, euskal-giroaren agerpe ditugu. Ortaz gaiñera, ordea, euskerazko itzez jantziak dauzkagunez, are-ta euskaldunago dira orregatik.

Euskal-abesti sarkor eta ongi aukeratu aien bidez, euskal-sena landatu ta zuzpertz zigun gure barne-soroetan. Kanpotitako giroa ta goitik beerakoa, zearo giro arrotzak ziran, erdalkeriaz beteak. Uxatzerik ez geneukanez, azpitik giro berria sortu zuan Don Andoni'k. Eta ori iñor beartu

gabe ta guztientzako ikastaldirik ezarri gabe.

Itsas-ertzera ta mendietara aren inguruan joan, nai zutenak joaten ziran. Eta aien artetik ere nai zutenek ikasten zituzten euskal-abestiak. Izan ere, Apaizgaitetxetik irteterako bazekian edonork, Don Andoni'rekin joatea, euskal-abestiak ikasten jardutea zala. Onelakorik nai ez zuanak, beraz, beste bide bat artu zuan, nolabait ere beste jolasen batera makurtuz.

Gerokoan, eldutasunera iritxi diran apaizgai izanak eta apaiztuak, euskaltzaletasunik izatera ta euskeraz idaztera eldu ba'dira, euskal-abesti aiei ez diete ta ez diegu gutxi or. Euskerarekiko eta Euskalerriarekiko gure maitasuna, ezerk baldin ba'da, euskal-abestiek txertatu ziguten barruenean. Nik neuretik eta neuregandik dakidanez, -eta egia aitortzeko ez daukat lotsarik-, giro artantxe ta abesti aiei esker aurkitu nuan euskaldun neure burua. Bestela, auskalo zer gertatuko nintzan. Beste asko ere bagiñan ikasturte aietan kideko, baiña batzuei gauza arrotza gertatu zitzaien euskera, ez bairiran Don Andoni'ren ingurura biltzen edo batzen.

Zor aundia diot nik. Zor aundia diet euskal-abesti ta bertso aiei. Urtetik urtera zaleagotu nintzan, orain garbiro ikusten dutanez. Abesti aietako euskal-giroa arnastu izan ez ba'nu, ez nintzan gaurkoa izango ziur aski. Eta beste asko ere bestelakoak izango zirakean, euskal-abesti aiek kutsatu ta zuzpertzatu izan ez ba'liztute orduan, artean xume ziran bitartean.

Euskal-abestian eta bertsoen bidez, egia esateko, gure euskaldun-mundu bereziaren gauzarik bitxienak eta sarkorrenak ezagutu-erazi zizkigun. Eta argi zuzpergarriak piztu ziran guregan, geurea ezagutzeko ta irrikatzeko sena zoloagotuz. Ala ere, jakiña, geiegi izan ziran, tamalez, euskal-giroaren dizdirezat begiak itxi zituztenak; orregatik gertatu ziran erdalzale itsu.

EUSKERAZ IDAZTEKO OIÑARRIAK

Euskal-giroa zijoan eta zabaltzen gure artean. Baiña ez,

noski berez-berez, Don Andoni'ren eragiñez eta lanez baizik, ixilleko jokabide apalez, etengabeko langintza xamurrez eta iraupentsuz.

Txikienak ere azitzen joan giñan, amabi urtetik amairu-amalautara ginjoazen aiñean. Euskal-giroa ere sakontzera jo zuan gure ezitzaile ondarrutarrak. Onela, mendiruntz joan oi giñaneko igande ta ostegun-arratsaldeetan izaten zuan aukera, euskerazko libururen batetik zerbait guri irakurtzeko. Eta zein idazle aukeratuko zuan, bere erritar ospetsu bat baizik?

Agirre'tar Txomin ondarrutar apaiz eta idazle trebe ta aundiaren liburuetatik irakurri oi zizkigun zenbait zati, guretzat atsegingarrien eta zuzperfarrien zitezkeanak, noski. Eta Agirre'k egokiera ederra eskeintzen zion, itsas-ertzeko ta legorreko giza-giroak guri azaltzeko ta ikus-erazteko. Batetik, KRESALA liburutik zati ta pasarte bizenak, arrantzaleen inguru-mariak eta giroa ezaguturazteko, irakurri oi zizkigun astiro ta z anbaitetan xeetuz.

Legorrekoentzat zerbait ezaguna ta bizi izana gogorazten zigun GAROA liburuko zati bitxienak irakurriz. Itsas-ertzeko ta kalekoentzat arrotz gertatuko ziran mendia, artzantza, baserriko lanak, aizkora-apustua e.a. Guretzat, ordea, artean ain urbil eta igaro-berria genuan aurtzaroa gogorazten zigun eta bizi-berrituerazten, gure barnean oiartzun bereziak sortaraziz.

Asperrerazi gabe, lantzean bein zatiak irakurrik, benetan atsegiñez entzuten genion. Eta arri gogorra ere, urak, tantaka ari dalarik, urteen buruan zulatzen ba du, zenbatez errezago ta aixago sartuko ez ziran, bada, gure gogo-biotz bigunetan euskal-arnasaren tanta bizi ta sarkorrek!

Eta alaxe euskaltzaletu giñan ainbat eta ainbat ikasle, jatorriz euskaldun giñanak, baiña erdal-giroak bere atzaparretan artuta geundenak. Zearo erdaltzale izateko arrisku-pean genbiltzan. Euskeraz idatzitakorik ezer ez genuan orduan artean ikusi. Gaztelera eta latiñez bakarrik zitekeala idaztea uste genezakean, besterik ez bai-genuan begien aurrean. Orduan asi giñan oartzan, irakusketa aiei esker, eus-

keraz ere idazten zutela euskaldun jator batzuek beintzat eta euskaldunek euskeraz idaztea zala jokaera jatorra.

Geu euskaldun giñala oartu ta jabetzeaz batera, euskeraz idazteko bideak argitu zizkigun irakurketa aien bidez. Ez pentsa, gero, ikastorduetan eta ikas-gelatan izaten ziranik euskerazko zatien irakurketak. galerazirik eta debekaturik zegoan euskal-kutsurik zuan guztia ikasketen esparruan. Andik kanpora burutzen zuan, beraz, Don Andoni'k bere euskalgintza guztia, eta ez gutxi arriskatuz bere burua ta etorkizuna. Egia esan, Sarasola'tar Zeferino apaiz zuzendararen babesa ta oniritzia berekin izango zituan, bestela...

Irakurketa, legez kanpoko irakurketa aien bidez, urren-go urratsa, geurok ere zertxobait euskeraz idazten asieraztea izan zan. Gauza aundirik ezin guk idatzi, baiña... etxera gurasoei egiten genizkien eskutitzak, zergatik ez euskeraz idatzi aurrerakoan? Eta alaxe asi giñan poliki-poliki.

Idazten astea zan zailena. Bein asi ezkerok, bereal jabetu giñan, gazteleraz baiño errazagoa zala euskeraz idaztea, guretzat beintzat, mintzatzen genikigunontzat alegia. Zergatik alde ori? Gazteleraz idazteko, Y ta B, C, ta Z, K, ta QU, J ta G izkiak naastu barik erabilli bear genituan, bakoitza bere tokian idatziz eta bata bestearen ordeztatu gabe. Eta gure ikasketen artean gogaikarrien gertatzen zitzaiguna, esateko balio ez zuan H izkia gazteleraz noiz eta nun erabilli ikastea zan.

Euskeraz idaztekoan ez genuan orrelako zailtasunik eta naasketa-bildur aundirik. Esaten genuana, uraxe bera bere artan paperera aldatzea beste buruausterik ez bai-genuan euskeraz idaztekoan. Erraztasun pozgarria zan guretzat. Zailtasun bakarra, esatekoan aopean eta erdi-janda, laburturik esaten genituan itzak, aietxek osorik idazten ikastea besterik ez zan. Ori, berriz, zerbait irakurri orduko ikasi genuan, akatsen batzuk gora-beera.

Esatekoa da, jakiña, gaur ez dirala gauzak onela. Euskeraz ikasteko laguntzak eta giroa bai, baiña baita... euskeraz idazteko zailtasun eta naasketa galantak ere erantsi dizkigu-

tela azken-aldian, orduan ez genituanak.

Euskalerrian Elizak eta gure erri osoak ere zenbat aundiko zorra dioten Basterretxea'tar Andoni apaiz euskaltzaleari, esaten ez da erraza; eta neurtzen zaillagoa. Eta ez da ori, giro-berritze artatik gero euskal-idazle arrigarriak ugari sortu ziralako; ez, orrenbeste ere ez da. Baiña badira tartean batzuk, gerora euskal-idazle naiko onak izan diranak.

Euskal-idazle ez diranek ere, ordea, berengan zeramaten euskaltzaletasuna, ta guztien artean euskal-zaletu zan giroa, pixkabana ta poliki, urteen barruan eta beti borrokan jarraituz. Euskal-giroan arnasa artu zutenak eta sena piztu zitzaienak, ori dana zabaltzen eta besteei kutsatzen jarraitu zuten gerora bai Gasteiz'ko Apaizgaitegian eta urrena bai Derio'koan eta Donosti'koan ere. Orrela zabaldu zan apaizartera ere euskeraz itzegiteko joera, leendik apaizek beren artean gazteleraz itzegiten bai-zuten geien-geienetan, erritarrekin euskeraz mintzatzen ba'ziran ere.

Lagun eta laguntzaille bat oso ona ere bazuan berekin gure ondarrutar irakasle txalogarriak: Garro Abaroa'tar «Don Anton» apaiza, izatez amurriotarra ta... ekiñaren ekiñez euskeraz oso ongi ikastera eldu zana. Onen jokaera ere guretzat jarraibide oso baliagarria izan zan. Orri asko idazteko aiña gai emango liguke onen langintza luzeak ere.

EKUADOR'EN MIXIOLARI

Araba-Bizkaia-Gipuzkoa, iru erriak, Elizbarruti berean elkarturik zeudenak, 1950'gn urtean eten eta zatitu zituzten Madril aldetiko politikaren aize galgarri ta indarrezkoek, eta iru elizbarruti biurtu. Giro arrotzeko jende ta ekintzak nagusitu ziran aldi artan, iru Gotzai erdaldunen agintaritzapean. Ustu zuten Saturraran'go Apaizgaitegia ta andik bizkaitarrak Derio'ra ta giputzak Donosti'ra aldatu zituzten.

Zer egin bear zuan Don Andoni'k? Nora joatea aginduko zioten? Itogarria gertatu zitzaion, noski, arritzekoa ez denez, une artako aldaketa. Ameriketa'ko Ekuador lurraldera jo zuan mixiolari, eta ez zan sasoirik onenekoa bere urtez,

naikoa eldua baizik an aietako bero izugarriak eta lanketa neketsuak jasan aal izateko. Baiña beti bezain ausarta, biotz aundiko ta kementsu ziraunez, bildurrak ez zuan atzeratu.

BERE JAIOTERRIAN APAIZ

Urte-sail bat ona Ekuador'en burutu ondoren, bere jaioterri Ondarru'ra itzuli zan eta bertan gelditu, beste geiagoren artean apaiz-lagun. Baiña... atsedenean lasai egoteko asmotan ez orratik! Urteek beren zama astunaz etasango ez ba'liote bezala, beti bezain argi ta umoretsu, abeslari ta errikoi, jo ta ke jarraitzen du apaiz-langintzan.

Zenbat eta zenbat ordu sartzen ez ote ditu «Txomin Agirre» izeneko Ikastolan, bertako nexkato-mutikoei Kristau-eziera ematen? Baiña ziur nago, -bai orixe!- gure garai urrutiko aietan ez-ezik, orain ere kristau-sinismenaz batera, euskal-giroa kutsatuko diela gaztetxo ondarrutarrei. Gaur lasai kiago, gaiñera, aldi aietako eragozpen eta etsaitasunik gabe noski.

Orain ere, bada, beti erriko ta errikoi jarraitzen du. Ikastolan umeen artean eta udaldian Tafalla'n egin oi dituzten egunetan ere ume-arte jostari ta ezitzaille ikusi izan dut. Eta Naparroa'ko lurralde legor eta bero artan baita aitonamona urtetsuekin ere etengabeko lagunarte atsegiñean ikusi dut bein baiño geiagotan, urte oroz joaten bai-da aruntza.

ONDORIOA

Ainbeste lerro zirri-borrotu ditudan ezkerro, ondorio bat ateratzera eldu naiz. Eta argi ta garbi esaten ausartuko naiz, basamortu ixillean lez, naiz itsaso zabal burrundaratsuan bezala, nere esana utsean galduko ba'da ere.

Egia aitortzeko, presaka ta itsu-mustuan tirri-tarra idatzitako lerroak izan dira aurreko auek guztiak. Lasaiago, asti geiagoz, emen laburki aipaturiko alderdiak sakonduz, liburü naiko mardula gerta ziteken. Baiña...

Beste norbaitek' burutu nai ba'leza, nik emen asitakoa, ezluke lan makala egingo. Neuk ere... noizbait egin ba'neza...

Gutxiago zan utsa. Orain zerbait badago beintzat, bideurratze bat bederen.

Eta natorren arira, au da, ondorioa ateratzera. Eta auxe litzake nere lantxo edo jardun onen ondorioa: goratzarre edo omenaldi bikain bat DON ANDONI ondarrutarrari eratzea, guztiz bearrezkoa dala.

Ondarru'k badio, noski, zorrik Don Andoni'ri ta... ez txikia. Baiña zorrik aundiena, Euskalerriko apaizdiak dio, Bizkaia ta Gipuzkoa'ko apaizek bereziki. Goratzarrerik eta omenalderik bikaiñena eginda ere, ez genioke euskaldunok gure zorra ordaindu aal izango. Eta bein ortara ezkerro, Euskalerrriak ere bere osoan badio zor galanta euskal-ezitzaille ondarrutarrari. Noiz ikusiko ote dugu, dagokion maillara jasorik eta esker onez beterik?

Nork asiko ditu antolaketak? Agian, Ondarru'k asi bear ko du, baiña Elizari ta Euskalerriko Agintaritzari ere laguntza ta babesa eskatuz. Izan ere Euskalerrri osoak txalotzekoa ta eskertzekoa bai-da Basterretxea'tar Andoni'k «Don Andoni» apaiz euskaltzaleak egiñiko langintza luze ta onuragarria: Emaidza oparo ta ugarietan ageri dana.

Zirikatzaille au zai gelditzen da, omenaldi bikain bat antolatzen nor eta noiz asiko, aal dezakedantxoa gogo osoz eskeintzako. Laister arte.

Jesus Gaztañaga